

A Doktori értekezés tézisei

Hasadási és korróziós termékek adszorpciója atomerőművek primerköri szerkezeti anyagain

Répánszki Réka

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Kémia Doktori Iskola

Elméleti és fizikai kémia, anyagszerkezetkutatás program

Iskolavezető: Prof. Inzelt György, a kémiai tudományok doktora

Programvezető: Prof. Surján Péter, a kémiai tudományok doktora

Témavezetők: Dr. Kerner Zsolt, Dr. Nagy Gábor

MTA KFKI Atomenergia Kutatóintézet

2011.

Bevezetés

Az atomerőművek primer körének szerkezeti anyagain felhalmozódó szennyeződések sugárvédelmi, üzemeltetési és hulladékkezelési szempontból is problémát jelentenek. Ezek gondot okozhatnak üzemi körülmények között és a kazetták tárolása és kezelése során, valamint a végső leszereléskor. A szerkezeti anyagok felületi oxidációjának következtében a korróziós termékek a hűtővízzel a reaktor aktív zónájába kerülnek, neutronok hatására felaktiválódnak és radioaktív kobalt, mangán, magnetit és ezüst formájában a szerkezeti anyagokon kirakódhatnak. Üzemzavar esetén, kazetták, fűtőelemek szivárgásakor további szennyeződések fordulhatnak elő, főként hasadási termékek, urán és transzuránok oldott ionok, gáz vagy kolloid formában. Minden erőműben bizonyos üzemidő elteltével, a korróziós-eróziós folyamatok miatt egyes berendezéseket tisztítani, javítani esetlegesen cserélni kell, ekkor a karbantartó személyzet sugárterhelése szempontjából fontos, hogy mennyi és milyen aktív anyag van a berendezések felületén.

A Paksi Atomerőműben 2003 áprilisában, a leállított 2. blokk reaktorának tervszerű éves karbantartásának idején a lerakódásokkal szennyezett kazettákat kémiai tisztításnak (oxálsavas mosásnak) vetették alá, amit az 1. aknában helyeztek el. Az elégtelen hűtés miatt a kazetták túlhevültek (kb. 800-900°C-ig), majd a tartály kinyitásakor a beömlő hideg víz hirtelen lehűtötte azokat. A termikus sokk következtében az elridegedett kazetták és a pálcák széttöredeztek, és fűtőelem törmelék, urán pasztillák kerültek a hűtővízbe. Az üzemzavar során a 2. blokkban a teljes primer kör, az 1. akna és a pihentető medence is elszennyeződött a hasadási termékeket és uranil-ionokat tartalmazó víztől. Az események után fordult az érdeklődés a hasadási termékek lerakódása felé. Normál üzemmenet során, átrakási, rakodási és

raktározási folyamatok során is fontos a felületi aktivitás becslése, a személyi sugárvédelem szempontjából és a kiszállíthatósági határértékek szempontjából is.

Célkitűzések

A következő célokat tűztem ki munkám során:

- A kazetták felületi szennyezettségének becslésére létre kívántam hozni egy olyan modellt, ami leírja a hasadási termékek és korróziós termékek ionos formáinak adszorpciós-deszorpciós viselkedését a pihentető medence és a primerkör vízében alacsony hőmérsékleten.
- Ez a feladat magában foglalja az adszorpciós izoterma kimérését, mind a hasadási termékek, mind a korróziós termékek legfontosabb izotópjaira nézve.
- Ezzel összefüggésben el kívántam végezni egyes hasadási termékek adszorpciós és deszorpciós sebességének meghatározását.

Alkalmazott módszerek:

A hasadási termékek szobahőmérsékleten végbemenő felületi megkötődésének kísérleti vizsgálatára olyan módszereket használtam, melyek alkalmasak kis anyagmennyiségek mérésére és az adszorpciós folyamatok időbeni változásának követésére. A rendelkezésre álló eljárások közül a kvarckristály mikromérleget, a totálreflexiós röntgen fluoreszcenciát (TRFA), valamint radioaktív nyomjelzéstechnikát választottam, mivel így egymást kiegészítő (és igazoló) eredményeket nyerhettem.

Tézisek

1. A kvarckristály mikromérleges mérések alapján a korróziós és a hasadási termék-ionok (Cs^+ , Ce^{3+} , Ce^{4+} , I^- , Co^{2+} , $\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$, Ni^{2+} és Fe^{2+} és UO_2^{2+} ion) mind cirkónium, mind acél felületen maximálisan megkötődő mennyisége – az ionsugarak és geometriai adatok alapján számított – monorétegnyi borítottság nagyságrendjébe esik. A megkötődő maximális mennyiség nem függ számottevően a hőmérséklettől a vizsgált 20-60 °C-os hőmérséklet tartományban. A mérési adatokra minden esetben jól illeszthető volt a Langmuir-Freundlich izoterma.

A maximális borítottság eléréséhez szükséges oldat-koncentrációk nagy eltérést mutatnak ionok és felületek szerint is, a 3,56 – 37,35 mmol/dm³ tartományba esnek. A korróziós termékek izotermái töményebb oldatokban érik el a maximumot, mint a hasadási termékek izotermái. Acélfelületen kb. kétszeres oldatkoncentráció szükséges a maximális borítottság eléréséhez, mint cirkónium felületen.

2. Radiokémiai nyomjelzéstechnikával a vizsgált ionok mind acél mind cirkónium felületeken azonosíthatóak voltak. Így igazoltam, hogy a QCM-mel mért tömegváltozásokat (legalább részben) a kérdéses ionok ($^{134}\text{Cs}^+$, $^{141}\text{Ce}^{3+}$, $^{60}\text{Co}^{2+}$, $^{51}\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$ és $^{59}\text{Fe}^{2+}$) okozzák. Azonban a módszer ex-situ jellege miatt számos bizonytalansági tényező zavarja a mérést (pl. oxidáció, oldatmaradványok, adszorbeált réteg leoldódása a mosás során stb.).

A korróziós termékek kétértékű ionjai általában nagyobb oldatkoncentrációknál telítik a felületet, mint a hasadási termékek egyértékű ionjai. A mikromérleggel mért tömegek nagyobbak adódtak, mint az

aktivitásméréssel detektáltak, ezt okozhatja az, hogy az ion-adszorpció közben (az ion hidrát burkában lévő) víz, illetve ko-adszorbeálódó anionok is kötődnek a felülethez.

3. Bebizonyítottam a totálreflexiós röntgen fluoreszcencia analízis (TRFA) adszorbeált rétegekre való alkalmazhatóságát. TRFA méréseket végeztem, egyrészt Fe^{3+} , Co^{2+} , $\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$, valamint Ni^{2+} ionokat adszorbeáltatva cirkóniummal bevont mintákon, valamint egy Fe^{3+} , Co^{2+} , $\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$, Ni^{2+} , Cs^+ , Ce^{3+} , I^- és UO_2^{2+} ionokat együttesen tartalmazó oldatban áztatott cirkónium mintán. A kapott felületi koncentráció értékek a Fe és a Co esetén jóval alatta maradnak a rezgőkvarcos mikromérleggel végzett mérések eredményeinek.

4. Az egyensúlyi adszorpciós mérések mellett egy új módszert dolgoztam ki a nyomjelzéstechnika, elektrokémia és a mikromérleges mérés technika egyidejű alkalmazásáról, melyet egy modellrendszeren teszteltem. Az új módszer alapja, hogy az oldat egy vagy több komponense radioaktív, tipikusan β -sugárzó. A mérés technika előnye, hogy in-situ mérések végezhetők rajta, tömegváltozás mérés és β -sugárzás detektálása mellett a kvarckristályra párolt fémréteget munkaelektrodként is használhatjuk, így potenciálfüggetlen mérésekre is kiválóan alkalmas. Hátránya, hogy tisztán béta-sugárzó radionuklidoknál 0,5 MeV-nél kisebb energiájú sugárzások szinte teljesen elnyelődnek a kvarcon, így csak néhány β -sugárzó (^{36}Cl , ^{90}Sr és ^{32}P) nuklid mérésére használható.

A módszerrel lehetőség van az adszorpció tanulmányozására 10^{-6} - 10^{-4} mol/dm³ koncentrációtartományban, <1% felület borítottság mellett. Ezekre a koncentrációkra más mérésekből csak extrapolációval lehet következtetni.

5. Meghatároztam hasadási termékek ionjainak (I^- , Cs^+ , Ce^{3+} , Ce^{4+} ionok) és UO_2^{2+} ionok rozsdamentes acél és cirkónium felületekre történő adszorpciójának és deszorpciójának kinetikáját egy egyszerű modell alapján. Az adszorpció sebességi együtthatók $11-34 \text{ dm}^3 \text{ mol}^{-1} \text{ s}^{-1}$ tartományba esnek, az empirikus időállandók adszorpcióra 2,9-7,3 s, míg deszorpcióra 1,5-3,5 s.

A I^- , a Cs^+ , a Ce^{3+} és az UO_2^{2+} ionok reverzibilisen kötődnek a vizsgált cirkónium és acél felületekre. Mind az adszorpció, mind a deszorpció folyamat nagyon gyors, időállandójuk $10-20 \text{ mmol dm}^{-3}$ oldatkonzentrációk esetében néhány másodperc. A Ce^{4+} -ionok szintén gyorsan adszorbeálódnak cirkónium felületeken, azonban a deszorpciójuk nagyon lassú.

Az eredmények alapján létrehoztam egy olyan modellt, ami leírja a hasadási termékek és korróziós termékek ionos formáinak adszorpció-deszorpció tulajdonságait pihentető medencei körülmények között. Ennek segítségével normál üzemmenet, átrakási, rakodási, raktározási folyamatok során a koncentráció ismeretében megbecsülhető a felületi aktivitás, mely fontos a személyi sugárvédelem szempontjából.

A dolgozat témakörében megjelent saját publikációk és előadások

1. R. Répánszki, Zs. Kerner, G. Nagy: Adsorption of fission products on stainless steel and zirconium, *Adsorption* (2007) **13**, Number 3, 201-207
2. R. Répánszki, Zs. Kerner: Kinetics of fission products accumulation on structural materials, *Journal of Radioanalytical and Nuclear Chemistry* (2011) **288**: 729-733
3. R. Répánszki, Zs. Kerner, G. Nagy: Adsorption of fission products on stainless steel and zirconium; IAEA Technical Meeting on Water chemistry of NPP's (2007), Moscow, Russia, Proceeding Book, p17
4. Répánszki Réka, Kerner Zsolt, Nagy Gábor: Hasadvány termékek és urán adszorpciója atomreaktorok szerkezeti anyagain; Őszi Radiokémiai Napok 2006, Siófok, Abstract Book, p28 (ISBN 978-963-9970-01-4)

5. R. Répánszki, Zs. Kerner, G. Nagy: Investigation of the adsorption of fission products on iron, stainless steel and Zr1%Nb by EQCM; 57th Annual Meeting of the International Society of Electrochemistry 2006, Edinburgh, UK, Book of Abstracts, S8-P68
6. R. Répánszki, Zs. Kerner, G. Nagy: Adsorption of fission products on stainless steel and Zr, 59th Annual Meeting of the International Society of Electrochemistry 2008, Seville, Spain, Book of Abstracts, S03-P-047

Egyéb publikációk

- R. Székely, J. Dobránszky, Á. Horváth, R. Répánszki: Electrochemical study of welded aisi 304 and 904l stainless steels in seawater in view of corrosion, *Gépészet* 2010, (ISBN 978-963-313-007-0)
- R. Székely, R. Répánszki, A. Somogyi, Á. Horváth, J. Dobránszky: Electrochemical study of welded AISI 304 and 904l stainless steels in seawater in view of corrosion, *International Journal of Industrial Chemistry* (2010) Volume 1, No. 1, 52-60
- M. Gnahn, C. Müller, R. Répánszki, T. Pajkossy, D.M. Kolb: The interface between Au(100) and 1-butyl-3-methyl-imidazolium-hexafluorophosphate, *Physical Chemistry Chemical Physics* (2011) DOI: 10.1039/C1CP20562E